

Tionde roten, tomt 3

Kvarteret Klädespressaren

Tjugonde roten 1637–57v

Elfte roten 1657h–70

Klädespressaregatan nära östra vallen
och Gustavus Primus

Gustaf Sjötullsbesökare

M1676 ½ tomt

Det är osäkert vilken tomt han bebodde. Han står på sladden av bakugnslängden 1678 och 1679, vilket torde innebära en gräns för hur långt österut bebyggelsen sträckte sig vid denna tidpunkt.

Det är ej känt om han är identisk med visitören *Gustaf Andersson*, efter vilken bouppteckning gjordes 1704(:248) inför änkans omgifte med timmerman *Olof Olofsson*, som mannens dotter angavs *Christina Gustafsdotter*, som hans broder *Anders Andersson*.

På den tomt som 1790 motsvarade tionde roten nummer 3 stod omkring 1790 en gård, som ägdes av handelsmannen *Maccabeus Thornton*. Om Thornton någonsin själv bodde här är obekant – han skaffade sig 1692 tomter vid Stora Hamnen. Klädesvävare *Lars Svensson Hult* berättade i en inlaga till magistraten hösten 1694 (EIIa:10, 11.10.1694) att han på fjärde året förhyrde handelsmannen *Maccabeus Thorntons* gård norr i staden. Han bodde där med största möda på grund av att gårdsägarna där runtomkring icke hade stensatt sina gator. De hade andra vägar att ta sig hem till sina hus, men han själv visste sig ”ingen annan tillflyckt än rätt fram dyet mitt uppå benen” höst och vår. Hans anställda drog sig ifrån honom, och han fruktade att han måste uppsäga sig som hyresgäst. Han begärde att magistraten skulle tillsäga gårdsägarna att stensätta sina gator, så att såväl stadens invånare som främmande kunde komma fram utan obehag.

Tomtöret betalades t o m 1703 av *Maccabeus Thornton* men 1704 av klädesmakareålderman *Lars Svensson Hult*. Han lånade 10.7.1708 100 d smt av *Jöns Perssons* barn och pantsatte sitt hus norr i staden neder vid Lilla Bommen näst intill sal *Jon Timmermans* änka å västra sidan. Fastebrev 1709, se nedan. Under hans tomtinnehav skrives 1710 två av hans blivande eller dåvarande mågar köpmannen *Gustaf Bårekulla* och klädesmakaren *Jonas Apelman*. Den senare anges 1715 ha ett lösöre värderat till 150 d smt, medan svärfadern *Lars Hult* taxerades för tomt 100, hus 200 och lösöre 100 d smt.

1717 bor i gården tillsammans med *Lars Svensson Hult* och hans hustru *Karin Pärsson* (*Catarina Persdotter*) gesällen *Gottfrid Båtsman* och hans hustru *NN Larsdotter* (möjligen *Lars Svenssons* dotter), gesällen *Anders Pärsson*, gossen *Lars Mällberg*, fattiga soldathustrun *Gunla Svensdotter* samt pigorna *Marit Johansdotter* och *Ingierd Andersdotter*. Tomtöreslängden 1730 be-tecknar *Lars Svensson* som fattig.

Vid bouppteckningen den 9.9.1736 efter avlidne åldermannen för klädesmakareämbetet *Lars Svensson Hults* avlidna änka *Catarina Persdotter* sades hon efterlämna hus och tomt vid Lilla bommen vid vallen mellan åldermannen för klädesmakarna *Jonas Pahrling* i väster och *Daniel Floberg* i öster, 282 d smt.

Döttrarna, som kallade sig *Ekhult*, var tre: Minst fyra: om *Margareta Ekhult*, född 1673, död 1743 (begr. 24.6. s.å.) och gift 1. *Per Joensson Dimberg*?, 2. klockaren *J P Greise*, se 9.71.

Catarina, gift med klädesmakare Jonas Apelman (var död 1741),

Christina, död 12.4.1756. Gift 1/ Gustaf Bårekull (a), 2/ 1738 med apotekaregesällen och hökaren Daniel Floberg, senare sysselsatt vid klädesmanufakturiet (död före 1756),

Sara. Gift med överskärare *Gottfrid Rossman*, Falkenberg (identisk med *Gottfrid Båtsman* ovan 1717?). Sara var 1756 änka och bodde i Karlshamn. (Bl.a. Berg II:5–5, 190).

Gården skrives 1737 på mågen Daniel Floberg och kallas 1740 klädesmakare Jonas Apelmans gård (bou efter Jonas Apelman 22.7.1741: se 9.50).

1745 betalas tomtöret för gården av kattunstryckaren *Friedrich Erasmus Bissmarck*. Han hade fått burskap som färgare den 22.4.1743. Hans insats i Göteborgs industrihistoria har beskrivits utförligt i Bodman (FIG). Bodman nämner ingenting om att Bissmarck den 6.9.1742 av intressenterna *O Holmberg*, *Jacob Schutz*, *E Christophersson*, *Martin Sandberg Gabrielsson* och *Jacob Liedgren* köpte ”fabrik med inventarier” för 4 500 d smt. Kan det vara fråga om det kattunstryckeri, som Bodman anför ligga ”en fjärdedelsmil utom Staden Wid Möhndahls Å uppå Skattehemmanet Skårs ägor i Örgryte socken” (sid 144–45). Han skriver också: ”fr o m 1741 blir det endast två tryckerier, det i Sickla vid Stockholm och det i Göteborg, som hava rättighet att trycka på utländska kattuner, det förra 10 000 stycken, det senare 5 000 st årligen, dock med en år efter år avtagande kvantitet”. De övriga tryckerierna fick hädanefter nöja sig med ”att trycka på Inrikes wäfnader, det bästa de kunna och gitta”. Och några nya på utländska kattuner ”måga icke uti Riket inrättas”.

I kapitlet om Göteborgs färgerier skriver Bodman om Bismarck (sid. 127–289) att han möjligen till en början tillämpat ”den icke så ovanliga metoden att först driva verksamheten en tid för att kunna åberopa hallrättens kompetensintyg, innan han sedan sökte privilegium. Ännu i september 1743 är hans privilegium ej klart, ty då går på remiss till kattunstryckarna i Göteborg hans begäran om tillstånd till ”inrikes wäfnaders Färg- och Tryckande med mera”. Under de första åren drev Bissmarck sitt färgeri i rätt stor skala med 11 arbetare. De kvaliteter, som utgick från hans anläggning, var ”tryckt lärft, mornat glantslärft, foderlärft och styf drällick” (dräll, ett treskaftat tyg), och relationerna dem emellan framgår av en berättelse till 1746–47 års riksdag.

Så långt Bodman, som berättar, att Bismarck snart måste inskränka sin verksamhet, troligen för att det i Göteborg enligt Landshövdingens relation fanns brist på lämplig lärft till linnefärgning och på grund av att han mötte konkurrens från småhantverkare.

Bodman berättar om Bismarcks svårigheter men också om att han så småningom fick säte och stämma i själva hallrätten.

I en supplik av Bismarck exhiberad i magistraten 16.7.1763 (EIIb:105) ger Bismarck själv en livfull skildring av sin situation:

Med anledning av burskapsansökan från färgaregesällen *Fredrik Singöhl* skrev Bismarck den 25.6.1763:

”Min sahl Fader och alla hans förfäder så långt man kan minnas tillbaka hafwa varit färgare, så att iag ifrån barndomen fådt öfwa mig i den konsten och sedan iag war /: som det kallas: [utlärld, har iag i 13 år rest uti flere Riken och länder att öka samma wetenskap och få grundelig insikt uti alt hwad dertil hörer. Men sådant oaktadt mötte mig ändå swårigheter här i staden, när iag mig

anmälte, enskiönt här ingen då fants, som jemte schönfärgerie färgade linne eller hade tryckerie, så at iag måste giöra 66 profstycken och dem wid lofl Hallrätten upwisa, och sedan iag fått attester om dess godhet vände mig till Kungl. Majjts och Riksens höglofl Commerce Collegium, där iag wandt bifall och blef Fabriquer men sådant kunde icke skie utan möda och bekymmer. För tiugu år sedan wandt iag också den hedren at blifwa Borgare här i staden, och är högädle Magistraten aldrabäst bekant de dryga Borgeliga onera iag under samma tid fått widkiännas, dock som en redlig Borgare med willjogt hierta. Men skulle nu en främmande få intränga sig sedan iag hunnit till 56 år och förmedelst min swaga hälsa behöfde hafwa en förfaren gesäll men i anseende til min ringa näring icke mägter hålla någon enda, knapt en gosse, utan måste då iag tarfwade hwila sielf släpa på ålderdomen, och ser ändå ingen räddning utan at gå under”. När Bissmarck kom till staden war det bara två färgare, nu fanns det fem, om man räknade med *Axel Häger*, som bodde vid vallen och var den ende som ägnade sig åt sidenfärgning (se rote 10, fästningens grund). En direktör *Cosells* gesäll ”tror sig, lærer ock göra sitt bästa att utom staden emottaga mycket till färgning, som varit hit destinerat”.

Tillförseln av sådant som skulle färgas var blott tiondelen av vad som tidigare kom. Numera var större och mindre färgerier anlagda i alla städer i Halland, där inga förr voro och varifrån förr största tillförseln kom. ”Sedan tre färgerier satt sig ned i Uddevalla kom litet eller intet från Bohuslän, därifrån förr mycket färgegods blev hitfört.”

Fredrik Erasmus Bissmarck var född omkring 1707 och avled 1769. Han hade 1743 gift sig med *Anna Dorothea Halbmeijer*, född 1718, död 1787, dotter till sadelmakaren i Göteborg *Benedicht Halbmeijer* och *Margareta Schmidt*. Av de tio barnen, som föddes i äktenskapet, uppnådde endast en son och en dotter vuxen ålder. Från dottern *Anna Margareta*, som gifte sig med tullöverinspektören i Malmö, assessor *Per Halling*, härstammar många bekanta släkter, bl.a. *Kockum* och *Beijer*.

Ett par år före sin död var fabrikören Fredrik Erasmus Bissmarck den 21.2.1767 tvungen att för ett lån av 6 000 d smt till herr Jacob Schutz pantförskriva dess tvenne på Kvarnbergsgatan emot vallen belägna hus och gårdar jämte det i den ena gården belägna tryckeriet bestående av tre blå kypar av koppar, fyra koppar- och en järnpanna. En press av järn och en dito av trä med tillbehör, en hästmangel, ett stort torkhus, ett cassianstryckeri, två glantzbord, formar till linnetryckeriet, tryckbord med allt tillbehör, en klädesram och tre Mortare med mera.

Bodmans uppgift (sid. 127), att Bissmarcks färgeri låg på S:t Eriksgatan mellan Torggatan och Östra Hamngatan, stämmer alltså icke.

Den 26.9.1768 lät *handelsmannen Johan Georg Ekman* uppbjuda tvenne på *Kvarnbergs- eller Klädespressaregatan* i det fjärde kvarteret emot vallen emellan handelsmännen herrar *Hans* och *Jacob Buscks* hus å västra och klädesvävaremäster *Dimbergs* gård å östra sidan belägna hus och gårdar jämte det i ena gården inrättade färgeri och cassianstryckeri med allt därtill hörer samt rättighet till privilegierna därå, som för detta tillhört fabrikören och färgaren Erasmus Bissmarck men han har varit föranlåten att till dess borgenärens förnöjande avträda och på auktion den 26.7.1768 sålts till herr Johan Georg Ekman för 7 505 d smt. 30-penning erlades med 250 d 5 1/3 öre.

Enligt en uppgift i Maja Kjellins ”Östra Nordstaden”, sid 50, flyttade Fredrik Erasmus Bissmarck till Kungsbacka, sedan han fått avstå från sitt färgeri. Det måste ha känts bittert för honom att få erfara att den man, nämligen *färgaren Fredrik Singöhl*, vars burskap han försökte förhindra genom sin supplik till magistraten 1763, var den till vilken handelsmannen Johan Georg Ekman den

30.9.1768 sålde Bismarcks gamla färgeri för 1 375 rdr specie. När Fredrik Singöhl omsider den 28.8.1780 första gången uppbjuder de två tomterna 10.2 och 10.3 efter att hela tiden efter inköpet ha nyttjat fastigheten och färgeriet, förklarar han gårdarna ligga emellan klädesmakare Dimbergs gård å östra och nu mera smeden Mäster *Jöran Åkermans* eller rusthållaren *Lars Svenssons* hus å västra sidan.

I sin burskapsansökan den 14.11.1762 berättade skönfärgaregesällen Friedrich Singöhl från Borås, att han hade lärt först hos sin far och sedan hos fabrikören *Langlet* i Borås. Lärobrev hade utställts 19.11.1762. Han hävdade att det då endast fanns ett skön- och linfärgeri i staden, men *Johan N Bachman* uppräknade i sitt yttrande över Singöhls burskapsansökan fyra: Bismarcks, Bachmans, Herr rådmann *Coopmans* och *Neucammers* änkas, ”vilken senares villkor lär vara nog slätta och synas förtjäna medlidande utom den färgning, som för folk på kattunstryckeriet hos silkesfärgaren Axel Häger och flanelstryckaren Scharman föröfwat, hwarutom de härvarande Klädes – Fabriquer, såsom Hr Swen Kullmans Enka, Herrar Buskar och Zacharias Fröse framdeles torde wilja inrätta färgerie till sine egne werk”. Den 25.7.1763 avsade sig Fredrik Singöhl ”för mellankommande omständigheter” sitt i Ulricehamn begärde tillstånd. Burskap fick han 11.7.1766.

Fredrik Singöhl (el *Signeul*) var född 1734 som son till *Johan Christian Signeul* och *Catarina Pontin*. Han efterlämnade enligt bouppteckning 15.11.1791 hus och tomt nummer 3 i tionde roten vid Klädespressargatan. 1 400 rdr specie, hus och tomt näst intill eller nummer 2, värt 600 rdr samt färgeriredskap bestående av sex inmurade kopparkittlar, pressar, cassianstryckeri, linnetrycker m m. Hans första hustru *Rebecka Hallberg* var från Borås och född 1738, död 21.4.1785. Bouppteckningen efter henne visade en förmögenhet av 7 390 daler. Fredrik Singöhls andra hustru *Johanna Dorothea Carlberg* avled som änka.

Tomterna 10.1–3 och färgeriet ägdes från Fredrik Signeuls död till 1729 av *Anders Signeul* (Bodman sid. 135).

Tillägg:

Fastbrev för klädesmakaren *Lars Svensson Hult* den 17.6.1709. Dygdesamma matronan *Adelheit Thornton* hade till åldermannen av del lovl klädesmakareämbetet Mr Lars Svensson Hult sålt en dess hus och gård vid Lilla Bommen belägen emellan Jon Olufsson Timmermans änkas gård å den västra och *Lorentz Karduanmakares* gård å östra sidan, hållandes i längden femtio och i bredden femtiotvå och en halv alnar efter köpebrevets innehåll för 300 d smt.